

Ράνια Καραχάλιου¹
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης

Η ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΣΤΑ ΣΥΝΘΗΜΑΤΑ ΔΡΟΜΟΥ: ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ²

Στόχος του άρθρου είναι η διερεύνηση των προσφωνήσεων στα συνθήματα δρόμου, δηλαδή στο είδος των γκράφιτι που έχουν ως κύριο σημειωτικό πόρο τον λόγο και εμφανίζουν ποικίλη θεματολογία, όπως ερωτική, αθλητική, υπαρξιακή, κοινωνικοπολιτική κ.λπ. Εξετάζοντας, μέσα από το πρίσμα της Πραγματολογίας, 640 συνθήματα δρόμου από την πόλη της Πάτρας, συμπεραίνω ότι οι διαφορετικές θεματικές κατηγορίες συνθημάτων δρόμου ευνοούν τη χρήση συγκεκριμένων ειδών προσφωνήσεων και γλωσσικών πράξεων. Ειδικότερα, στην περίπτωση των αθλητικών και των κοινωνικοπολιτικών συνθημάτων, το είδος της προσφωνήσης δείχνει να εξαρτάται από το αν λειτουργεί ως δείκτης εξω-ομαδικής ή ενδο-ομαδικής ταυτότητας.

Λέξεις-κλειδιά: Προσφωνήση, Συνθήματα δρόμου, Ευθείες προσφωνήσεις, Πλάγιες προσφωνήσεις, Γλωσσική πράξη

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Οι προσφωνήσεις αποτελούν εκφράσεις μέσω των οποίων, ως επί το πλείστον, ο/η πομπός προσανατολίζει τον λόγο του/της σε συγκεκριμένα πρόσωπα. Αναφορικά με την ελληνική γλώσσα, οι προσφωνήσεις έχουν μελετηθεί κυρίως σε διεπιδραστικά κειμενικά είδη, όπως ραδιοφωνικές/τηλεοπτικές εκπομπές (Μακρή-Τσιλιπάκου 1984, 2012), καθημερινές συνομιλίες/συνομιλιακές αφηγήσεις (Tsakona 2014· Καραχάλιου 2015, 2018), συνομιλιακές επαγγελματικές συναλλαγές (Πέτριτς 1989· Tsakona & Sifianou 2019) και διαδικτυακές συνομιλίες στο YouTube και στο Facebook (Vasilaki 2020). Στην παρούσα εργασία, εξετάζω τις προσφωνήσεις σε ένα κειμενικό είδος που χαρακτηρίζεται από μη επαφικότητα/διάδραση, τα συνθήματα δρόμου.

¹ rkarahaliou@uoi.gr

² Ευχαριστώ θερμά τους/τις ανώνυμους αξιολογητές/τριες για τα πολύτιμα σχόλιά τους.

Κινούμενη στο πλαίσιο της Πραγματολογίας, επιχειρώ να εξετάσω α) τα είδη των προσφωνήσεων που εμφανίζονται ανά κατηγορίες συνθημάτων δρόμου και β) τις γλωσσικές πράξεις (speech acts, Austin 1962· Searle 1969) που επιτελούν τα συνθήματα με τις προσφωνητικές εκφράσεις. Βάσει της ανάλυσης, θα αναδείξω ότι οι διαφορετικές θεματικές κατηγορίες συνθημάτων δρόμου και οι διαφορετικές γλωσσικές πράξεις που επιτελούν ευνοούν τη χρήση συγκεκριμένων ειδών προσφωνήσεων.

Στις ενότητες που ακολουθούν, παρουσιάζω το θεωρητικό πλαίσιο της μελέτης μου, το οποίο περιλαμβάνει δυο πτυχές: την προσφώνηση και τα συνθήματα δρόμου. Στη συνέχεια, αναφέρομαι στα μεθοδολογικά εργαλεία της εργασίας και προχωρώ στην ανάλυση. Τέλος, καταλήγω στα συμπεράσματά μου.

2. ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Στη διεθνή βιβλιογραφία, οι προσφωνητικές εκφράσεις περιγράφονται κυρίως μέσα από τους όρους ‘address terms’/‘terms of address’ (προσφωνήσεις) ή/και ‘vocatives’ (κλητικές προσφωνήσεις). Συνήθως, ο όρος *προσφώνηση* χρησιμοποιείται ως υπερώνυμος όρος και η *κλητική προσφώνηση* ως ένα μέρος του όλου: «όλες οι κλητικές προσφωνήσεις είναι από τη φύση τους προσφωνήσεις, αλλά το αντίστροφο δεν ισχύει, δεν είναι όλες οι προσφωνήσεις μορφολογικά χαρακτηρισμένες κλητικές» (Stifter 2013: 46).

Ως προς τον ρόλο τους στον λόγο, ο Leech (1999: 108· βλ. επίσης Biber et al. 1999: 1112), διακρίνει τρεις βασικές λειτουργίες: α) την προσέγκυση της προσοχής των αποδεκτών/τριών π.χ. Α: *Μαμά!* Β: *Τι είναι, αγάπη μου;* β) την ταυτοποίηση των αποδεκτών/τριών, όταν ο/η ομιλητής/τρια διακρίνει σε ποιο από τα παρόντα άτομα απευθύνεται, π.χ. *Μαρία, μου φέρνεις ένα ποτήρι νερό;* και γ) τη συγκρότηση και τη διατήρηση κοινωνικής σχέσης, π.χ. *Ναι, φίλε, οπωσδήποτε.* Μια βασική διάκριση των κλητικών προσφωνήσεων με άξονα τον λειτουργικό τους ρόλο είναι αυτή ανάμεσα σε *ευθείες* (direct) και *πλάγιες* (indirect) προσφωνήσεις (Stavrou 2014: 308–311). Οι ευθείες προσφωνήσεις δηλώνουν τους/τις αποδέκτες/τριες του εκφωνήματος και εκφέρονται αποκλειστικά με κλητική πτώση π.χ. *Κώστα/*Κώστας, τι γίνεσαι;* (Stavrou 2014: 309). Οι πλάγιες προσφωνήσεις σχετίζονται με την αυτοέκφραση, καθώς κωδικοποιούν στάσεις απέναντι στο προτασιακό περιεχόμενο του εκφωνήματος. Οι προσφωνήσεις αυτές επιτελούν σημαντικές επιφωνηματικές λειτουργίες, δεν ταυτοποιούν συγκεκριμένα πρόσωπα, και μπορεί να εκφέρονται με ονομαστική π.χ. *Θεέ μου, τι φρίκη! Χριστός κι Απόστολος!* (Stavrou 2014: 309).

2.1. Είδη προσφωνήσεων

Εστιάζοντας στην κοινωνική τους σημασία, οι προσφωνήσεις είναι δυνατό να ταξινομηθούν σε ένα συνεχές οικειότητας–απόστασης. Στο ένα άκρο του

συνεχούς τοποθετούνται όσες προσφωνήσεις δηλώνουν μια στοργική σχέση μεταξύ των συνομιλητών/τριών και, στο άλλο, όσες δηλώνουν τυπικότητα και σεβασμό. Ειδικότερα, οι Biber et al. (1999: 1108–1109· βλ. επίσης Leech 1999: 109–114) διακρίνουν τα ακόλουθα προσφωνητικά είδη: α) *εκφράσεις στοργής* (endearments), όπως *αγάπη μου*, *λατρεία μου*, οι οποίες χρησιμοποιούνται συνήθως μεταξύ προσώπων που έχουν στενή σχέση π.χ. μεταξύ συντρόφων, αγαπημένων φίλων κ.λπ. β) *όροι οικογένειας/συγγένειας* (family/kin terms), όπως *μαμά*, *μπαμπά*, *γιαγιά*, *γιαγιάκα*, *παππού*, οι οποίοι χρησιμοποιούνται μεταξύ των μελών μιας οικογένειας γ) *προσφωνήσεις εξοικείωσης* (familiarizers), όπως *παιδιά*, *ρε παιδί μου*, *φίλε*, *φιλαράκι*, οι οποίες φανερώνουν μια φιλική σχέση, δ) *μικρά ονόματα εξοικείωσης* (familiarized first names), όπως *Μαράκι*, *Γιαννάκη*, ε) *μικρά ονόματα σε πλήρη μορφή* (full first names), όπως *Μαρία*, *Γιάννη*, στ) *τίτλος και επώνυμο* (title and surname), όπως *κυρία Μάντη*, που δημιουργούν σχέση απόστασης και σεβασμού, ζ) *τιμητικοί τίτλοι* (honorifics), όπως *κύριε*, *κυρία*, που κωδικοποιούν ομοίως σχέσεις απόστασης. Καθώς οι προσφωνήσεις αποτελούν μέρος της γλωσσικής χρήσης, κατά τη μελέτη τους θα πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη και το επικοινωνιακό πλαίσιο:

Μια πλήρης περιγραφή αυτών των τύπων μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο αν βασιστούμε στο συμφραστικό πλαίσιο χρήσης και στις λειτουργίες τους. Με άλλα λόγια, η σημασία τους έχει συμβατικοποιηθεί ως έναν βαθμό, αλλά είναι ο τρόπος χρήσης τους (και η συναγόμενη πληροφορία από αυτή τη χρήση) που κάθε φορά προσδιορίζει το ακριβές νόημά τους.

Formentelli 2007: 182

Αντίστοιχα, έρευνες από την Ανάλυση Συνομιλίας αποκαλύπτουν ότι, ανάλογα με το περιβάλλον εμφάνισης, οι προσφωνήσεις επιτελούν λειτουργίες τόσο στο οργανωτικό (π.χ. εισαγωγή ενός νέου θέματος, έναρξη/ολοκλήρωση συνομιλίας κ.λπ.) όσο και στο διαπροσωπικό επίπεδο λόγου (π.χ. έκφραση διαφωνίας, αξιολόγησης, αστεϊσμού κ.λπ.) (βλ. ενδεικτικά Clayman 2010, 2013· Rendle-Short 2007, 2010).

2.2 Προσφώνηση, ευγένεια και αγένεια

Από πραγματολογική σκοπιά, η προσφώνηση ως φαινόμενο στον λόγο εξετάζεται συχνά μέσα από τη θεωρία της ευγένειας (Brown & Levinson 1987· βλ. επίσης Sifianou 1992), βασική συνισταμένη της οποίας αποτελεί η έννοια του *προσώπου* (face), δηλαδή η εικόνα που κάθε άτομο προβάλλει για τον εαυτό του (Brown & Levinson 1987: 61–64). Το πρόσωπο περιλαμβάνει δύο πτυχές: α) το *θετικό* (positive), το οποίο αφορά την επιθυμία του ατόμου να είναι αρεστό και να επιδοκιμάζεται από τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας και β) το *αρνητικό*

(negative), που σχετίζεται με την επιθυμία του ατόμου να είναι αυτόνομο και να μην παρεμποδίζονται οι δραστηριότητές του από τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας (Brown & Levinson 1987: 62).

Βασική παραδοχή της θεωρίας της ευγένειας είναι ότι τα άτομα προσβλέπουν στη διατήρηση της σταθερότητας των κοινωνικών τους σχέσεων. Υπό αυτό το σκεπτικό, όταν τα άτομα προχωρούν σε μια πράξη που απειλεί το πρόσωπο, συχνά καταφεύγουν σε στρατηγικές ευγένειας, δηλαδή σε γλωσσικές επιλογές οι οποίες μετριάζουν την απειλή. Ειδικότερα, όταν το άτομο επικεντρώνεται στο θετικό πρόσωπο των αποδεκτών/τριών, χρησιμοποιεί στρατηγικές *θετικής ευγένειας* (positive politeness), ενώ, όταν εστιάζει στο αρνητικό πρόσωπο, στρατηγικές *αρνητικής ευγένειας* (negative politeness) (Brown & Levinson 1987: 68–70). Στο πλαίσιο αυτό, οι προσφωνήσεις στοργής και εξοικείωσης, καθώς και τα μικρά ονόματα εξοικείωσης συγκαταλέγονται στις στρατηγικές θετικής ευγένειας και συνιστούν *δείκτες ενδο-ομαδικής ταυτότητας* (ingroup identity markers, Brown & Levinson 1987: 107–108). Αντίθετα, οι τίτλοι ή οι τίτλοι με επώνυμο εντάσσονται στις στρατηγικές αρνητικής ευγένειας.

Παράλληλα, οι προσφωνήσεις συνδέονται με το φαινόμενο της *αγένειας* (impoliteness, Culpeper 1996, 2011), σύμφωνα με το οποίο τα άτομα ενίοτε προτίθενται να πλήξουν σκόπιμα το θετικό/αρνητικό πρόσωπο των αποδεκτών/τριών. Οι προσβλητικές προσφωνήσεις σχετίζονται με τη θετική αγένεια, η οποία προσβλέπει στην απειλή του θετικού προσώπου του/της αποδέκτη/τριας. Ο Culpeper (2011: 135) συγκαταλέγει στις προσβολές τις αρνητικές κλητικές προσφωνήσεις (π.χ. *ανεγκέφαλο γουρούνι, ηλίθιε*).

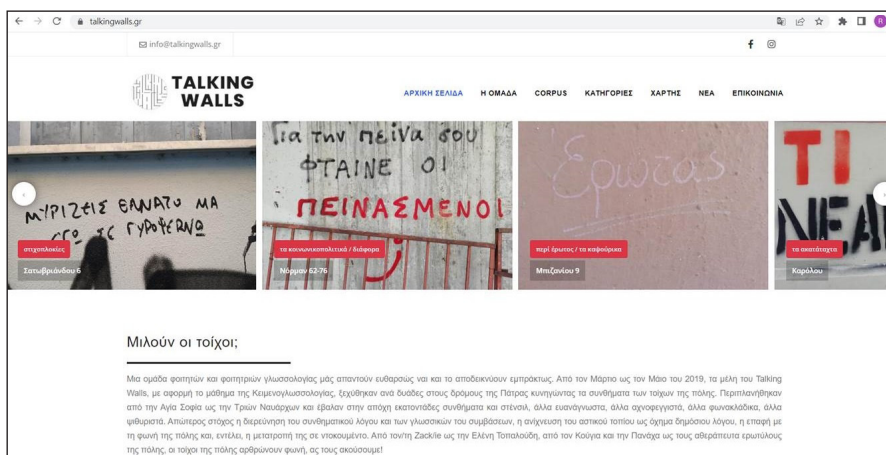
3. ΣΥΝΘΗΜΑΤΑ ΔΡΟΜΟΥ

Σύμφωνα με τους Κητή & Κουτούπη-Κητή (2015), τα συνθήματα δρόμου συνιστούν ένα είδος γκράφιτι που αποτελείται πρωτίστως από γλωσσικό υλικό. Με άλλα λόγια, γκράφιτι τα οποία περιλαμβάνουν μόνο τον σημειωτικό τρόπο της εικόνας, δεν συγκαταλέγονται στα συνθήματα δρόμου. Ως κειμενικό είδος, εμφανίζουν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά (Καμηλάκη 2012· Κητής & Κουτούπη-Κητή 2015): α) *παραβατικότητα*, καθώς η αναγραφή σε τοίχους απαγορεύεται ως βανδαλισμός· β) *συντομία*, μέσω της πύκνωσης και του ελλειπτικού/αποφθεγματικού τους χαρακτήρα· γ) *θεματολογική ποικιλία*, αφού τα συνθήματα δρόμου είναι δυνατό να ταξινομηθούν σε κοινωνικοπολιτικά, αθλητικά/οπαδικά, ερωτικά, υπαρξιακά, στοχαστικά κ.λπ. Κάθε είδος μπορεί να εμφανίζει ιδιαίτερα γλωσσικά χαρακτηριστικά. Λόγου χάρη, στα πολιτικά/αναρχικά συνθήματα δρόμου, οι Κητής & Κουτούπη-Κητή (2015) εντοπίζουν αυξημένη χρήση των αρνητικών μορίων (*όχι, μην, δεν*), εξαιρετικά μεγάλη συχνότητα του «είναι» και χρήση φορτισμένου λεξιλογίου που παραπέμπει στην ανατροπή και στη συλλογική δράση· δ) *ανωνυμία*, αφού τα περισσότερα

συνθήματα δρόμου είναι ανυπόγραφα. Παρόλ' αυτά, ενίοτε ενδέχεται να υπονοείται κάποιος/α δημιουργός, είτε μέσω ενός κωδικοποιημένου ονόματος είτε μέσω μιας συλλογικής ταυτότητας· ε) *άγνωστο χρονικό σημείο εμφάνισης*, καθώς οι «μυστικές» συνθήκες παραγωγής του κειμένου δεν μας επιτρέπουν να εντοπίσουμε πότε καταγράφηκαν σε τοίχο. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μπορούμε να εντοπίσουμε ένα *terminus post quem* π.χ. το σύνθημα δρόμου *Όχι άλλες Καρολάιν* τοποθετείται χρονικά μετά τη γυναικοκτονία της Καρολάιν Κράουτς από τον σύζυγό της στις 11 Μαΐου 2021· στ) *απροσδιόριστη διάρκεια*, αφού χαρακτηρίζονται από μικρό προσδόκιμο ζωής λόγω της παραβατικότητάς τους· ζ) *γλωσσική δημιουργικότητα*, καθώς οι ποικίλες γλωσσικές πρακτικές των συνθημάτων όπως τα λογοπαίγνια, οι μεταφορές, οι επαναλήψεις, οι παρηχήσεις, η αποπαγίωση στερεότυπων εκφράσεων, οι νεολογισμοί, τα ρυθμικά μοτίβα αναμορφώνουν τον λόγο π.χ. *Δεν ελπίζω τίποτα / δε φοβάμαι / τίποτα, είμαι άνεργη, ρούχα Gucci / μυαλό κουκούτσι* (Καμηλάκη 2012).

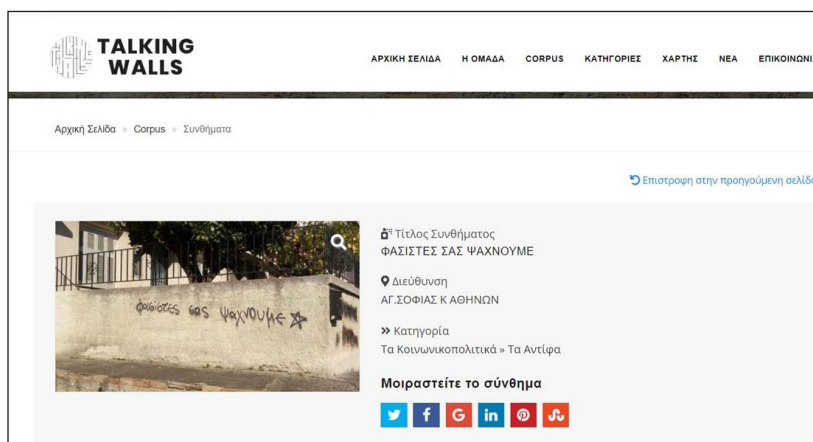
4. ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Τα δεδομένα μου αποτελούνται από 640 συνθήματα δρόμου στην πόλη της Πάτρας, τα οποία καταγράφηκαν μεταξύ Μαρτίου και Μαΐου 2019 από 18 φοιτητές και φοιτήτριες ειδικευσης Γλωσσολογίας στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών στο πλαίσιο του μαθήματος της Κειμενογλωσσολογίας. Η καταγραφή έγινε σε κεντρικά σημεία της πόλης, από την οδό Αγίας Σοφίας ως την οδό Τριών Ναυάρχων. Αρχικά, τα συνθήματα δρόμου καταχωρούνταν σε ένα αρχείο excel όπου σημειώνονταν η θεματική και η διεύθυνση. Στη συνέχεια, το σώμα των συνθημάτων δρόμων μεταφέρθηκε στο ανοιχτής πρόσβασης site www.talkingwalls.gr.

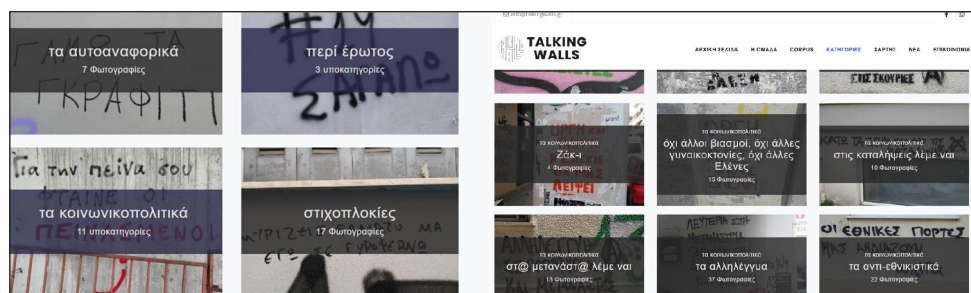
Εικόνα 1: Αρχική σελίδα του site

Στην επιλογή *Corpus* της αρχικής σελίδας, ο/η κάθε επισκέπτης/τρια μπορεί να αναζητήσει συνθήματα δρόμου με άξονα λέξεις-κλειδιά, τη διεύθυνση ή/και τη θεματική. Η αναζήτηση οδηγεί στην καταχώρηση του κάθε συνθήματος η οποία περιλαμβάνει συγκεκριμένες πληροφορίες (γλωσσικό υλικό, διεύθυνση, θεματική) και τη φωτογραφία του συνθήματος (βλ. Εικόνα 2).

Εικόνα 2: Καταχώρηση συνθήματος στο site

Στην επιλογή *Κατηγορίες*, συναντάται η θεματική ταξινόμηση των συνθημάτων σε *κοινωνικοπολιτικά*, *περί έρωτος*, *αθλητικά*, *θετική ενέργεια*, *απαισιόδοξα*, *στιχοπλοκίες*, *αυτοαναφορικά* κ.λπ. Οι κατηγορίες με μεγάλο όγκο συνθημάτων, όπως τα κοινωνικοπολιτικά, διαχωρίζονται σε επιμέρους θεματικές ταξινομήσεις.

Εικόνα 3: Θεματικές (υπο)κατηγορίες των συνθημάτων

Για παράδειγμα, τα κοινωνικοπολιτικά συνθήματα περιλαμβάνουν έντεκα υποκατηγορίες όπως *Ζάκ-ι*, *οχι άλλοι βιασμοί-οχι άλλες γυναικοκτονίες-οχι άλλες*

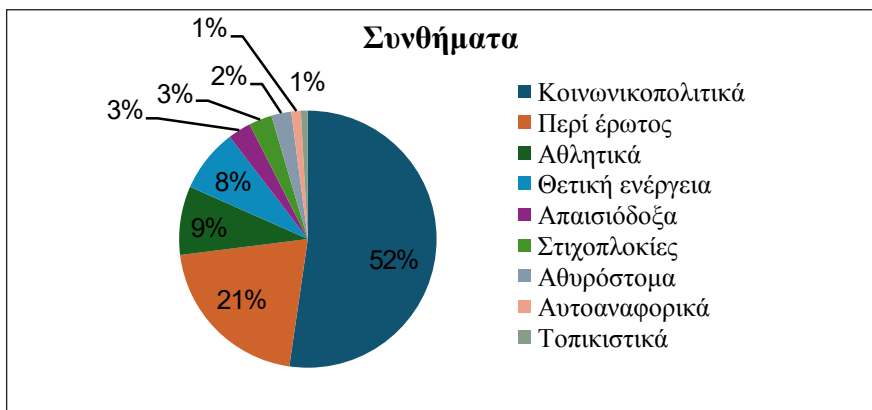
Ελένες, στις καταλήψεις λέμε ναι, στ@ μετανάστ@ λέμε ναι, τα αλληλέγγυα, τα αντι-εθνικιστικά κ.λπ. (βλ. Εικόνα 3).

Για την ανάλυση των δεδομένων μου, εργάστηκα ως εξής: Αρχικά, απομόνωσα τα συνθήματα δρόμου που περιέχουν προσφωνήσεις και τα κατέταξα ανά θεματικές κατηγορίες. Στη συνέχεια, διέκρινα τα συνθήματα σε αυτά που εμπεριέχουν ευθείες προσφωνήσεις και σε αυτά που εμπεριέχουν πλάγιες (βλ. Ενότητα 2). Παράλληλα, διέκρινα τα συνθήματα με άξονα τα είδη προσφωνήσεων (βλ. Ενότητα 2.1). Διαπίστωσα ότι ορισμένες προσφωνήσεις δεν μπορούσαν να ενταχθούν στο τυπολογικό σχήμα των Biber et al. (1999), με αποτέλεσμα να προσθέσω τα παρακάτω είδη: *επώνυμο χωρίς τίτλο* (π.χ. Κούγια), *ανθρωπωνύμια αρνητικής ιδεολογίας* (π.χ. φασίστες, ρατσιστές), *οπαδικά προσωνύμια* (π.χ. γαύροι, βάζελοι) και *ονόματα ομάδων* (π.χ. Παναχαϊκή). Αφού χαρακτήρισα τις προσφωνήσεις, κατέγραψα τις γλωσσικές πράξεις των συνθημάτων στις οποίες εντοπίζονται (βεβαιωτικές/αναπαραστατικές, κατευθυντικές, δεσμευτικές, διακηρυκτικές, εκφραστικές), ακολουθώντας τον Searle (1969). Τέλος, εξέτασα κατά πόσο οι θεματικές κατηγορίες και οι γλωσσικές πράξεις ευνοούν συγκεκριμένα είδη προσφωνήσεων.

5. ΑΝΑΛΥΣΗ

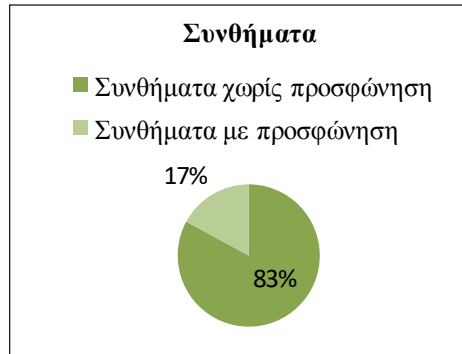
5.1 Ποσοτικά ευρήματα

Ως προς τις θεματικές κατηγορίες, η πλειονότητα των συνθημάτων αφορά κοινωνικοπολιτικά συνθήματα (52%). Ακολουθούν τα ερωτικά (21%) και σε μικρότερο ποσοστό τα αθλητικά (9%) και τα συνθήματα θετικής ενέργειας (8%) (βλ. Διάγραμμα 1).

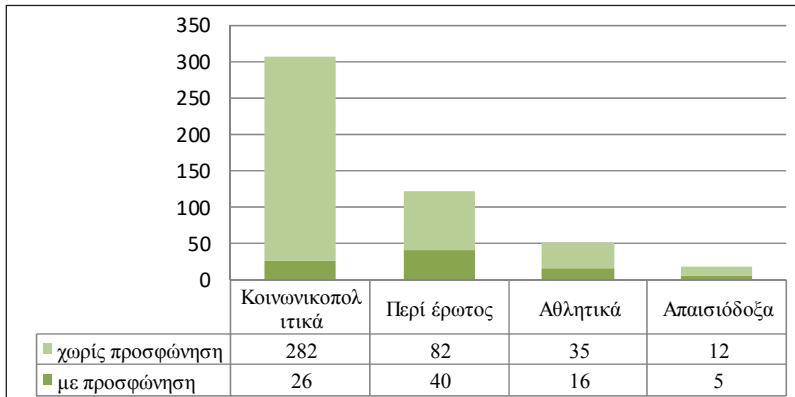
Διάγραμμα 1: Κατανομή συνθημάτων ανά θεματική κατηγορία

Σχετικά με την (μη) εμφάνιση προσφωνήσεων στο σώμα, η συντριπτική πλειονότητα των συνθημάτων (83%) δεν εμπεριέχει κάποιου είδους προσφωνητική έκφραση (βλ. Διάγραμμα 2). Δεδομένου ότι το κειμενικό είδος των συνθημάτων δρόμου δεν χαρακτηρίζεται από επαφικότητα/διάδραση, θα λέγαμε ότι το χαμηλό ποσοστό προσφωνήσεων ήταν αναμενόμενο.

Διάγραμμα 2: Σύνθημα με ή χωρίς προσφώνηση

Η υψηλότερη συχνότητα προσφωνήσεων εμφανίζεται στα ερωτικά (40/122, 33%), στα αθλητικά (16/51, 31%) και στα απαισιόδοξα (5/17, 29%) συνθήματα δρόμου. Σε χαμηλότερο ποσοστό, ακολουθούν τα κοινωνικοπολιτικά συνθήματα (26/308, 8,5%).

Διάγραμμα 3: Κατανομή προσφωνήσεων ανά θεματική κατηγορία συνθημάτων

5.2 Ποιοτικά ευρήματα

Στην ποιοτική ανάλυση, εξετάζω τις προσφωνήσεις ανά θεματική κατηγορία, ξεκινώντας από την κατηγορία συνθημάτων με την υψηλότερη συχνότητα προσφωνήσεων. Στα παραδείγματα που αναφέρονται, διατηρώ την ορθογραφία/στίξη του πρωτότυπου.

Στα ερωτικά συνθήματα, κυριαρχούν οι προσφωνήσεις μικρού ονόματος σε πλήρη μορφή και εξοικείωσης (μαζί με την κτητική αντωνυμία α' προσώπου), οι οποίες συνοδεύουν, ως επί το πλείστον, εκφραστικές γλωσσικές πράξεις:

- 1) ΝΤΙΝΑ ΣΑΓΑΠΩ
- 2) Δημήτρη Σ αγαπώ
- 3) τζινάκι μου σ' αγαπώ
- 4) Νικο Sagarw
- 5) Αριστέα μου λιπης
- 6) Γιώργο μου λείπεις μωρό μου

Στις περιπτώσεις αυτές, το μήνυμα παράγεται από έναν/μία ανώνυμο/η πομπό και προσανατολίζεται σε έναν/μία αποδέκτη/τρια, χωρίς ωστόσο να ταυτοποιείται απόλυτα, αφού αποδέκτης/τρια του μηνύματος θα μπορούσε να είναι όποιος/α πληροί την προδιαγραφή του μικρού ονόματος. Επομένως, εδώ η προσφώνηση μικρού ονόματος δεν εγγυάται την παράδοση του μηνύματος, αλλά δημιουργεί έναν/μία δυνητικό/ή αποδέκτη/τρια, περιορίζοντας τον/τη σε ένα υποσύνολο (ο/η αποδέκτης/τρια λέγεται X, X = μικρό όνομα). Θα λέγαμε ότι πρωταρχικό μέλημα του/της πομπού είναι η έκφραση των συναισθημάτων και όχι η παράδοση του μηνύματος. Στις εκφραστικές γλωσσικές πράξεις ενίοτε εντοπίζουμε συνδυασμό προσφώνησης μικρού ονόματος πλήρους μορφής και προσφώνησης στοργής (*Γιώργο / μωρό μου*, Παράδειγμα 6), γεγονός που επιτείνει τη συγκρότηση της σχέσης μεταξύ πομπού και αποδέκτη/τριας ως τρυφερής. Αξίζει να σημειωθεί ότι εντοπίστηκε μία περίπτωση προσφώνησης μικρού ονόματος πλήρους μορφής με το κλητικό μόριο *ρε*:

- 7) ΣΕ ΘΕΛΩ ΡΕ ΕΛΕΝΗ

Η εκφραστική γλωσσική πράξη δεν ταυτίζεται με τη φράση *σε θέλω Ελένη*, καθώς έρευνες (βλ. Καραχάλιου 2015, 2018) έχουν δείξει ότι το κλητικό μόριο *ρε* σημαδεύει το αποκλίνον, απροσδόκητο στοιχείο στον λόγο. Κατά συνέπεια, εδώ ίσως υπονοείται κάποιο εμπόδιο που καθιστά την επιθυμία του πομπού μη αναμενόμενη (π.χ. μια πιθανή παράφραση *σε θέλω ρε Ελένη παρόλο που χωρίσαμε κ.λπ.*).

Στα ερωτικά συνθήματα, σε χαμηλότερο ποσοστό, εντοπίζονται ευθείες προσφωνήσεις μικρών ονομάτων εξοικείωσης/σε πλήρη μορφή σε κατευθυντικές γλωσσικές πράξεις:

8) Λιάκο άφησε την Μάττα και γύρισε στη Πάτρα...

Εδώ, η χρήση του μικρού ονόματος εξοικείωσης (Λιάκο) συνιστά στρατηγική θετικής ευγένειας για να μετριαστεί η απειλή στο αρνητικό πρόσωπο του αποδέκτη που προέρχεται από την κατευθυντική γλωσσική πράξη σε προστακτική (άφησε/γύρισε).

Στα αθλητικά συνθήματα κυριαρχούν τα οπαδικά προσωνύμια/ευθείες προσφωνήσεις τα οποία συνοδεύουν αρνηματικές/ελλειπτικές εκφραστικές γλωσσικές πράξεις (επίπληξη/προσβολή):

- 9) ΓΑΥΡΟΙ ΚΑΤΑΔΟΤΕΣ
- 10) ΓΑΥΡΟΙ ΡΟΥΦΙΑΝΟΙ
- 11) ΓΑΥΡΟΙ ΦΛΩΡΟΙ
- 12) ΒΑΖΕΛΕΣ ΜΟΥΝΙΑ
- 13) ΒΑΖΕΛΕΣ ΠΟΥΤΑΝΕΣ

Η χρήση των οπαδικών προσωνυμίων λειτουργεί ως στρατηγική θετικής αγένειας, αφού πλήττουν το θετικό πρόσωπο των αποδεκτών. Παράλληλα, τα οπαδικά προσωνύμια λειτουργούν ως δείκτης εξω-ομαδικής ταυτότητας, δεδομένου ότι οι αποδέκτες του μηνύματος εντάσσονται σε ένα συλλογικό Αυτοί, μια εξω-ομάδα στην οποία αποδίδονται αρνητικά/προσβλητικά χαρακτηριστικά.

Στα αθλητικά συνθήματα, σε χαμηλότερο ποσοστό, εντοπίστηκαν ευθείες προσφωνήσεις με τη μορφή επώνυμο χωρίς τίτλο σε κατευθυντικές και εκφραστικές γλωσσικές πράξεις (κατάρα), οι οποίες λειτουργούν ως δείκτες θετικής αγένειας:

- 14) Κούγια Μπινέ
- 15) ΚΟΥΓΙΑ ΠΟΥΛΟ
- 16) ΚΟΥΓΙΑ ΚΑΡΚΙΝΟ

Ο δικηγόρος Αλέξης Κούγιας κατά το διάστημα 2008-2014 υπήρξε πρόεδρος της Παναχαϊκής, ο οποίος λόγω κακής διαχείρισης προκάλεσε το μένος των φιλάθλων. Η χρήση της προσφώνησης *επώνυμο χωρίς τίτλο* δεν προσβλέπει στην καλλιέργεια οικειότητας, αλλά στην απαξίωση του/της αποδέκτη/τριας, καθώς σχετίζεται με περιβάλλοντα ασύμμετρων σχέσεων εξουσίας (Vasilaki 2020: 13). Οι γλωσσικές πράξεις που ακολουθούν την προσφώνηση (Μπινέ,

Πούλο, Καρκίνο) επικυρώνουν την αρνητική/προσβλητική στάση απέναντι στον αποδέκτη.

Τέλος, στα αθλητικά συνθήματα δρόμου, εντοπίσαμε προσφωνήσεις με το όνομα της ομάδας, είτε περικεκομμένο είτε σε μεγεθυντική μορφή, να συνοδεύουν εκφραστικές γλωσσικές πράξεις:

17) ΠΑΝΑΧΑ ΜΑΣΤΟΥΡΑ ΧΑΣΙΣΑ ΚΑΙ ΤΕΝΤΟΥΡΑ

18) παναχαικαρα για σενα μονο ζω

Στην κατηγορία των απαισιόδοξων συνθημάτων δρόμου, εντοπίζονται πλάγιες προσφωνήσεις αφηρημένων εννοιών μαζί με επιθετικούς/προσβλητικούς προσδιορισμούς αρνητικής φόρτισης, χαρακτηριστικά που στοιχειοθετούν εκφραστικές γλωσσικές πράξεις δυσαρέσκειας, απογοήτευσης, ματαίωσης κ.λπ.

19) Καταραμένη Ύπαρξις!

20) -Κακούργα ύπαρξις...

21) ΠΟΥΤΑΝΑ ΖΩΗ

Στις περιπτώσεις αυτές, οι παραγωγοί των κειμένων μέσω των προσφωνήσεων δεν αποβλέπουν στην ταυτοποίηση κάποιου/ας αποδέκτη/τριας, αλλά στην αυτο-έκφραση. Ως εκ τούτου, τα συνθήματα αυτά, μέσω των πλάγιων προσφωνήσεων, αποκτούν επιφωνηματική λειτουργία. Αξίζει να σημειωθεί πως η χρήση του (μη αναμενόμενου για τον ανεπίσημο χαρακτήρα των συνθημάτων δρόμου) λόγιου τύπου *ύπαρξις* στα Παραδείγματα 19 & 20 δημιουργεί χιουμοριστικό αποτέλεσμα.

Παρόλο που τα κοινωνικοπολιτικά συνθήματα αποτελούν την πολυπληθέστερη κατηγορία στο υλικό μου, η συχνότητα των προσφωνήσεων είναι αρκετά χαμηλή (8,5%) σε σχέση με τις υπόλοιπες θεματικές κατηγορίες. Οι περισσότερες προσφωνήσεις αφορούν ανθρωπωνύμια αρνητικής ιδεολογίας, τα οποία συνοδεύουν εκφραστικές, δεσμευτικές (απειλές) και κατευθυντικές γλωσσικές πράξεις:

22) ΦΑΣΙΣΤΕΣ ΚΟΥΦΑΛΕΣ (+σύμβολο αναρχικής ιδεολογίας)

23) Φασίστες σας ψάχνουμε (+σύμβολο αναρχικής ιδεολογίας)

24) φασίστες σας ψαχνουν οι ANTIFA

25) φασίστες κουφάλες, έρχονται κρεμάλες

26) ΡΑΤΣΙΣΤΕΣ βγάλτε το ΣΚΑΣΜΟ contrActs

Στην περίπτωση αυτή, οι προσφωνήσεις θετικής αγένειας αποτελούν δείκτες εξω-ομαδικής ταυτότητας, αφού δηλώνουν την εξω-ομάδα με την οποία

έρχεται σε ρήξη μια συλλογικότητα. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα περισσότερα συνθήματα τέτοιου είδους είναι υπογεγραμμένα με το αναρχικό σύμβολο κάνοντας φανερή την απορριπτική στάση των αναρχικών/αντιφασιστών (εσω-ομάδα) απέναντι σε όσους/ες ασπάζονται τον φασισμό και τον ρατσισμό (εξω-ομάδα).

Στα κοινωνικοπολιτικά συνθήματα έκφρασης αλληλεγγύης, απαντούν οι προσφωνήσεις με τη μορφή μικρού ονόματος εξοικείωσης συνοδεύοντας κατευθυντικές πράξεις (παραίνεση/συμβουλή):

27) NTINO ΓΕΡΑ (+σύμβολο αναρχικής ιδεολογίας)

28) ΣΑΚΗ ΓΕΡΑ ΕΙΜΑΣΤΕ ΜΑΖΙ ΣΟΥ

Οι προσφωνήσεις εξοικείωσης, ως μηχανισμοί θετικής ευγένειας, δηλώνουν την εγγύτητα με τον αποδέκτη και λειτουργούν ως δείκτης ενδο-ομαδικής ταυτότητας.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ/ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στα συνθήματα δρόμου που μελέτησα, οι προσφωνήσεις εμφανίζουν χαμηλή συχνότητα (17%), γεγονός που μπορεί εν μέρει να αιτιολογηθεί μέσω της απουσίας διαδραστικότητας στο συγκεκριμένο κειμενικό είδος. Ως προς τη θεματική κατηγορία των συνθημάτων, οι προσφωνήσεις εντοπίζονται στα ερωτικά συνθήματα (33% των ερωτικών συνθημάτων), στα αθλητικά (31%), στα απαισιόδοξα (29%) και, σε χαμηλότερο ποσοστό, στα κοινωνικοπολιτικά συνθήματα (8,5%).

Θεματική κατηγορία/ είδος προσφωνήσης	Ερωτικά συνθήματα	Αθλητικά συνθήματα	Απαισιόδοξα συνθήματα	Κοινωνικοπολιτικά συνθήματα
Μικρά ονόματα πλήρους μορφής	x			
Μικρά ονόματα εξοικείωσης	x			x
Επώνυμο χωρίς τίτλο		x		
Ονόματα/προσωνύμια ομάδας		x		
Πλάγιες προσφωνήσεις αφηρημένων εννοιών			x	
Ανθρωπωνύμια αρνητικής ιδεολογίας				x

Γλωσσικές πράξεις				
Εκφραστικές	x	x	x	x
Κατευθυντικές	x	x		x
Δεσμευτικές				x

Πίνακας 1: Εμφάνιση είδους προσφωνήσεων και γλωσσικών πράξεων ανά θεματική κατηγορία

Σύμφωνα με τον Πίνακα 1, οι διαφορετικές θεματικές κατηγορίες συνθημάτων δείχνουν να ευνοούν συγκεκριμένα είδη προσφωνήσεων. Ειδικότερα, στα ερωτικά συνθήματα απαντούν μικρά ονόματα πλήρους μορφής και εξοικείωσης, στα αθλητικά συνθήματα ονόματα/προσωπύμια ομάδας και προσφωνήσεις με επώνυμο χωρίς τίτλο, στα απαισιόδοξα συνθήματα απαντούν πλάγιες προσφωνήσεις, ενώ στα κοινωνικοπολιτικά συναντάμε μικρά ονόματα εξοικείωσης και ανθρωπωνύμια αρνητικής ιδεολογίας. Ως προς τις γλωσσικές πράξεις, διαπιστώνω ότι οι εκφραστικές πράξεις εμφανίζονται σε όλες τις θεματικές κατηγορίες συνθημάτων που περιέχουν προσφωνήσεις, ενώ συνοδεύονται από προσφωνήσεις μικρού ονόματος πλήρους μορφής/ εξοικείωσης στα ερωτικά συνθήματα, από ονόματα/προσωπύμια ομάδας και επώνυμο χωρίς τίτλο στα αθλητικά συνθήματα, από πλάγιες προσφωνήσεις στα απαισιόδοξα συνθήματα και από ανθρωπωνύμια αρνητικής ιδεολογίας στα κοινωνικοπολιτικά συνθήματα. Οι κατευθυντικές πράξεις συνοδεύονται από προσφωνήσεις μικρού ονόματος εξοικείωσης στα ερωτικά συνθήματα, από επώνυμο χωρίς τίτλο στα αθλητικά συνθήματα, από μικρά ονόματα εξοικείωσης (δείκτης εσω-ομάδας) και ανθρωπωνύμια αρνητικής ιδεολογίας (δείκτης εσω-ομάδας) στα κοινωνικοπολιτικά συνθήματα. Τέλος, οι δεσμευτικές γλωσσικές πράξεις απαντούν στα κοινωνικοπολιτικά συνθήματα με ανθρωπωνύμια αρνητικής ιδεολογίας (δείκτης εξω-ομάδας).

Το άρθρο αυτό, όπως φανερώνει ο τίτλος, συνιστά μια προκαταρκτική μελέτη των προσφωνήσεων στα συνθήματα δρόμου και, κατά συνέπεια, δεν μπορεί να είναι εξαντλητική. Μελλοντικά, θα ήταν χρήσιμο να διερευνηθούν οι προσφωνήσεις σε ευρύτερα σώματα συνθημάτων δρόμου και μέσα από ποικίλα θεωρητικά και μεθοδολογικά πεδία όπως το Γλωσσικό Τοπίο (βλ. ενδεικτικά Canakis 2017), το οποίο προκρίνει εθνογραφικές προσεγγίσεις στον λόγο που παράγεται στον δημόσιο χώρο, και οι Κριτικές Σπουδές Λόγου, οι οποίες αναδεικνύουν την ιδεολογική φόρτιση των κειμένων (βλ. ενδεικτικά Serafis, Kitis & Archakis 2018).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Austin 1962: J. L. Austin, *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Biber et al. 1999: D. Biber, S. Johansson, G. Leech, S. Conrad, E. Finegan, *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman.
- Brown & Levinson 1987/1995: P. Brown, S. Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Canakis 2017: C. Canakis, The linguistic landscape of Stadiou Street in Athens: An ethnographic approach to the linguistic appropriation of contested space. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 37, 165–180.
- Clayman 2013: S. E. Clayman, Agency in response: The role of prefatory address terms. *Journal of Pragmatics*, 57, 290–302.
- Clayman 2010: S. E. Clayman, Address terms in the service of other actions: The case of news interview talk. *Discourse and Communication*, 4(2), 161–183.
- Culpeper 2011: J. Culpeper, *Impoliteness: Using Language to Cause Offence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Culperer 1996: J. Culperer, Towards an anatomy of impoliteness. *Journal of Pragmatics*, 25, 349–367.
- Formentelli 2007: M. Formentelli, The vocative mate in contemporary English: a corpus- based study. In A. Sansò (ed.), *Language Resources and Linguistic Theory* (pp. 180–199). Milano: Franco Angeli.
- Καμηλάκη 2012: Μ. Καμηλάκη, «Και οι τοίχοι έχουν... μιλά!»: Κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση του χιούμορ στον γραπτό, ανώνυμο συνθηματικό λόγο. Στο Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki & P. Kambakis-Vougiouklis (επιμ.), *Selected Papers of the 10th International Conference of Greek Linguistics* (σσ. 827–828). Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
- Καραχάλιου 2018: Ρ. Καραχάλιου, *Η Προσφώνηση στις Συνομιλιακές Αφηγήσεις*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).
- Καραχάλιου 2015: Ρ. Καραχάλιου, *Προσφωνήσεις ως Πραγματολογικοί Δείκτες σε Συνομιλιακές Αφηγήσεις: Η Περίπτωση του 'ρε' και των Συνδυασμών του [Διδακτορική Διατριβή]*. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Κητής & Κουτούπη-Κητή 2015: Δ. Κητής, Ε. Κουτούπη-Κητή, Συνθήματα δρόμου: ένα ξεχωριστό κειμενικό είδος. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 35, 286–297.
- Leech 1999: G. Leech, The distribution and function of vocatives in American and British English conversation. In H. Hasselgård & S. Oksefjell (eds.), *Out of Corpora: Studies in Honour of Stig Johansson* (pp. 107–118). Amsterdam: Rodopi.

- Μακρή-Τσιλιπάκου 2012: Μ. Μακρή-Τσιλιπάκου, Η αυτο-/ετερο-διόρθωση ως μέτρο κοινωνιογλωσσικής επίγνωσης: Η περίπτωση της προσφώνησης/αναφοράς. Στο Ζ. Γαβριηλίδου, Α. Ευθυμίου, Ε. Θωμαδάκη, & Π. Καμπάκη-Βουγιουκλή (επιμ.), *Επιλεγμένα Πρακτικά του 10ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας* (σσ. 929–939). Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
- Μακρή-Τσιλιπάκου 1984: Μ. Μακρή-Τσιλιπάκου, Απόπειρα περιγραφής της νεοελληνικής προσφώνησης. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα: Πρακτικά της 4ης Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* (σσ. 219–239). Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αφών Κυριακίδη.
- Πέτριτς 1989: Α. Πέτριτς, Η προσφώνηση ως επικοινωνιακή στρατηγική. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 9, 581–598.
- Rendle-Short 2007: J. Rendle-Short, ‘Catherine, you’re wasting your time’: Address terms within the Australian political interview. *Journal of Pragmatics*, 39(9), 1503–1525.
- Rendle-Short 2010: J. Rendle-Short, Mate as a term of address in ordinary interaction. *Journal of Pragmatics*, 42(5), 1201–1218.
- Searle 1969: J. R. Searle, *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stavrou 2014: Μ. Stavrou, About the vocative. In L. Schurcks, A. Giannakidou & U. Etxeberria (eds.), *The Nominal Structure in Slavic and Beyond* (pp. 299–342). Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Serafis, Kitis & Archakis 2018: D. Serafis, E. D. Kitis, A. Archakis, Graffiti slogans and the construction of collective Identity: Evidence from the anti-austerity protests in Greece. *Text & Talk*, 38(6), 775–797.
- Sifianou 1992: Μ. Sifianou, *Politeness Phenomena in England and Greece. A Cross-Cultural Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Stifter 2013: D. Stifter, Vocative for nominative. In B. Sonnenhauser, P. Noel Aziz Hanna (eds), *Vocative! Addressing between System and Performance* (pp. 43–85). Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Tsakona 2014: V. Tsakona, First names as address terms among intimates: Some preliminary remarks. In M. Christodoulidou (ed.), *Greek Talk-in-Interaction* (pp. 37–66). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Tsakona & Sifianou 2019: V. Tsakona, M. Sifianou, Vocatives in service encounters: evidence from Greek. *Acta Linguistica Hafniensia*, 51(1), 60–89.
- Vasilaki 2020: Μ. Vasilaki, Dear friends, traitors and filthy dogs: Vocatives and impoliteness in online discussions of the Greek crisis. *Journal of Language Aggression and Conflict*, 8(2), 288–320.

Rania Karachaliou
University of Ioannina, Department of Primary Education

ADDRESS TERMS IN STREET SLOGANS: A PRELIMINARY APPROACH

Summary

The aim of this paper is to examine address terms in street slogans, i.e. graffiti which is based on language as a semiotic source. In terms of content, street slogans can be taxonomized as emotional, athletic, existential, socio-political etc. Examining 640 street slogans from the city of Patras through the lens of Pragmatics, I address two issues i) whether the different thematic categories of street slogans 'favor' the use of specific types of address terms ii) whether different types of speech acts 'favor' different types of address terms. The analysis of my data shows that specific types of addresses appear in different thematic categories of street slogans. For example, in the case of athletic and socio-political slogans, the type of the address term seems to depend on whether it functions as a marker of out-group or in-group identity.

Keywords: Address terms, Street slogans, Speech acts, Out-group identity, In-group identity